

02.03.2013 / Erkki-Sakari Harju

1700-luvun sotilaskartoituksesta Hämeenlinnan ja Rengon välisellä alueella.

Tämä kirjoitus on laadittu Renkajärven suojeluyhdistyksen vuosikokouksessa 2.2.2013 pidetyn esitelmän pohjalta. Esitys perustuu Ruotsin sota-arkistossa vuosina 2009 – 2012 suorittamiini tutkimuksiin ja niiden pohjalta toimittamiini rekognosointikartoitusta käsitteleviin kirjoihin. Tässä esityksessä on kuva- ja arkistoaineistoa, jota kirjoissa ei ole julkaistu. Esityksen pitopaikasta johtuen erityistä painoa on annettu Renkajärvelle.

Taustaa

Suomen taloudellinen tila oli kurja vuonna 1742 solmitun Turun rauhan jälkeen. Jatkuvat sodat Venäjää vastaan olivat köyhdyttäneet maan. Ruotsin valtakunnan itäraja oli samalla siirtynyt kohti länttä, nyt se oli Kymijoella. Raja seurasi jokea Mäntyharjulle, kääntyi siinä itään, nousi Puumalan kohdalla kohti pohjoista, kiersi Savonlinnan ja jatkui edelleen itään Ilomantsiin. Rauhan tilaan ei osattu luottaa, sillä sotilaallinen uhka Venäjän taholta oli jatkuva.

Ruotsin valtiopäivät pohtivat keinoja Suomen taloudellisen tilan kohentamiseksi. Eräänä näistä esityksistä oli maanmittaustoimen ylitirehtöörin Jakob Faggotin näkemys, että maassa oli tehtävä laajamittainen kartoitus, joka antaisi perustan maanomistusolojen parantamiseksi ja verotuksen oikeudenmukaiseksi suorittamiseksi. Näin päätettiin ja maanmittauskomissiot aloittivat työt Faggotin laatimalla ohjeistuksella. Kaikkiaan komissiot kartoittivat noin 98 000 km² alueen vuoteen 1748 mennessä Etelä- ja Keski-Suomesta mittakaavaan 1 000 kyynärää yhtä desimaalituumaa kohden (1:20 000).

Ruotsin kuningas Kustaa III oli pyytänyt 1772 eversti Berndt otto Stackelbergia laatimaan Suomelle puolustussuunnitelman. Suomeen tekemiensä selvitysmatkojen perusteella Stackelberg päätyi suosittelemaan sotilaallisen kartaston laatimista Suomesta. Ilman kunnollista tietoa alueesta, ei sotilaallisen puolustussuunnitelman laatiminen ollut mahdollista eikä sotatoimia voitaisi johtaa menestyksekkäästi.

Eversti Göran Magnus Sprengtporten oli maaliskuussa 1775 saanut komennettavakseen Savon prikaatin. Hän kantoi myös huolta Suomen tilanteesta ja laati oma-aloitteisesti Suomelle puolustussuunnitelman korostaen siinä Savon alueen merkitystä. Suunnitelmansa hän lähetti Stackelbergille 1.5.1776. Saman vuoden elokuussa Kustaa III määräsi Suomen rekognosointikartoitukset aloitettavaksi Stackelbergin ohjeistuksen mukaan, jolloin työ alkoi Kymijoen länsirannalta edeten kohti länttä. Sprengtporteinin näkemystä Savon alueen puolustuksesta ei Stackelberg huomioinut. Tästä suivaantuneena Sprengtporten päätti aloittaa Savon alueen kartoitustyöt kesällä 1777. Näin kartoitustyö jakaantui kahteen alueeseen. Kymijoen länsirannan aluetta kutsuttiin eteläiseksi kartoitusalueeksi ja sen työtä johti eversti Fredrik Jakob Nordencreutz. Savon kartoitusaluetta kutsuttiin pohjoiseksi kartoitusalueeksi ja sen työt olivat Sprengtportenin vastuulla.

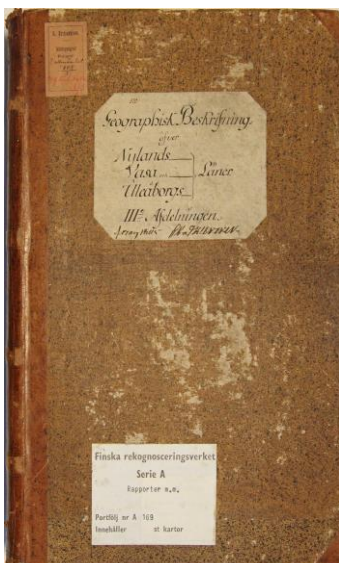
Muutokset kartoitustöiden johtamiseen tulivat hyvin pian, Nordencreutz sairastui ja 1779 eteläisen alueen johtovastuu siirtyi majuri Carl Nathanael Klerckille. Samana vuonna Sprengtporten lähti pitkälle ulkomaan matkalle ja kartoitusalueet päätettiin yhdistää saman johdon alaisuuteen. Päälliköksi nimitettiin everstiluutnantiksi ylennetty Klerck, joka jouluna 1780 aateloitiin nimellä af Klercker palkkioksi hyvin suoritetusta kartoitustyöstä.

Kartoituksesta

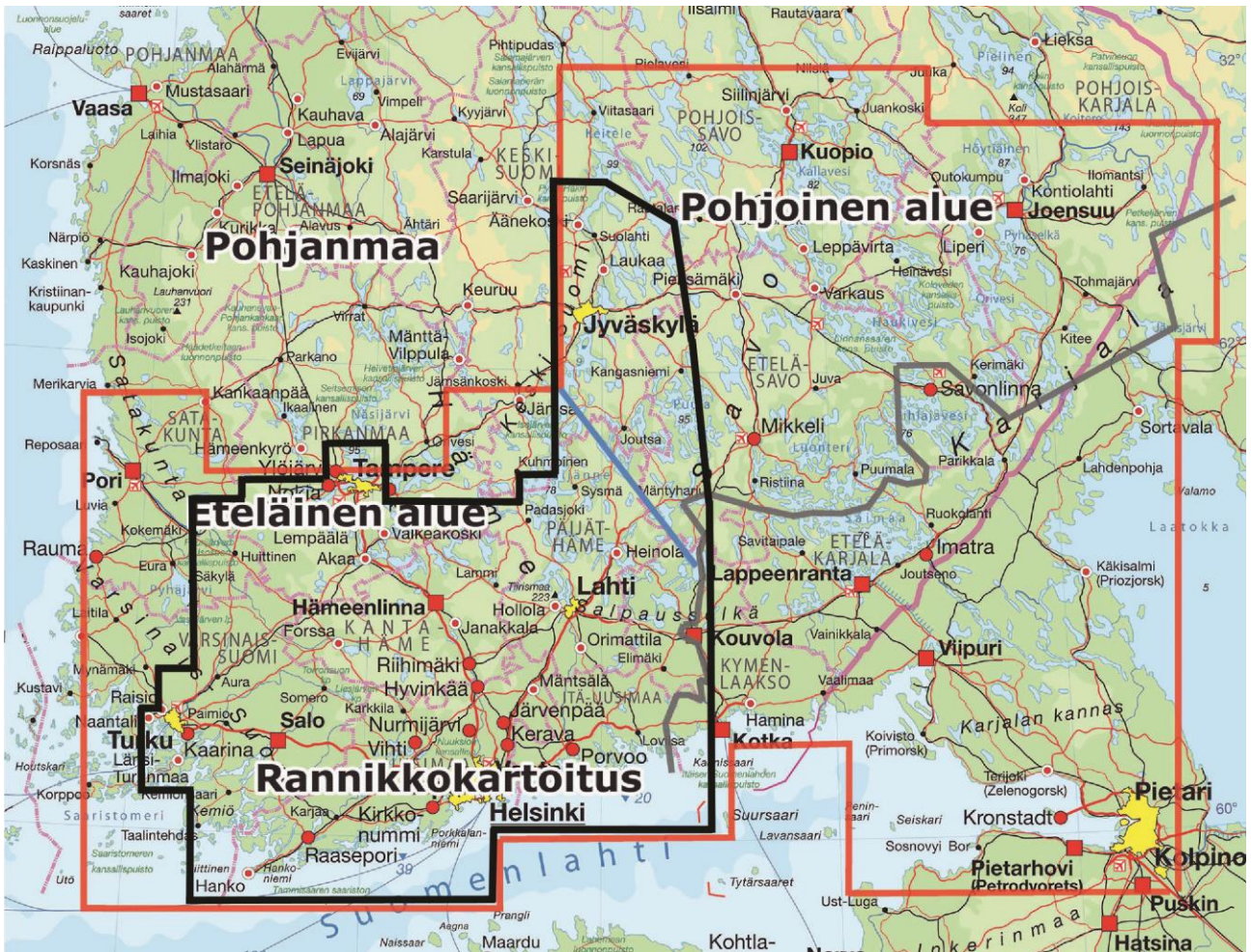
Käsite rekognosointi tarkoittaa sotilaallisiin tarkoituksiin tehtävää karttaa, joka valmistetaan pääsääntöisesti olemassa olevaa kartta-aineistoa ajantasaistamalla ja täydentämällä. Tätä varten maanmittauksen ylitirehtööri Wetterstedt määräsi siviilimaanmittarit luovuttamaan kaiken käytettävissä olevan Etelä-Suomea ja Savoia käsittävän kartta-aineiston sotilaskonttoriin jäljennettäväksi. Tehtävään kerättiin isojako- ja veroluokituskarttoja, tie- ja vesistökarttoja, runkolinjamittauksia sekä pitäjänkarttoja.

Vuosien 1776–1805 sotilaallinen kartoitustyö Suomessa oli laaja. Siinä täydennyskartoitettiin noin 110 000 km²:n alue, eli kolmasosa Suomen nykyisestä pinta-alasta. Työssä valmistettiin koko Suomen alueen kattaneessa lehtiassa maastokarttoja 1:20 000 ja 1:40 000 mittakaavoissa ja tiekartasto 1:160 000 mittakaavassa. Erillisinä karttalehtinä ja pienemmän alueen kattavina erilliskartastoina valmistettiin erityiskartastoja 1:2 500 – 1:10 000 mittakaavoissa. Rannikkokartastot Suomenlahdelta olivat omassa lehtiassaan 1:20 000 ja 1:40 000 mittakaavoissa. Lehtiassa valmistettujen karttalehtien lukumäärä on yli 1 000 kpl. Kartat olivat luonnollisesti salaisia ja kuninkaan sekä ylimmän sodanjohdon käyttöön tarkoitettuja. Kartat julkaistiin vain piirrettyinä, niitä ei painettu.

Karttojen lisäksi työssä valmistettiin mittava kirjallinen aineisto. Kartoitusohjeissa oli määrätty, että se sotilaille tärkeä tieto, jota ei voitu kartoille merkitä, tuli kirjallisesti ylös laittaa. Näin valmistettiin lääneittäin laajat ja erittäin yksityiskohtaiset sotilasmaantieteelliset kuvaukset, joissa tarkastelu ulotettiin pitäjätasolle. Esitys noudatti samaa peruskaavaa, ja oli samalla sidottu kartaston lehtijakojärjestelmään, jolloin tarvittavien tietojen haku muistioista oli nopeata. Samalla yksityiskohtaisuudella inventoitiin myös käyttökelpoiset kulkuyhteydet eli tieverkko ja vesistöt.

Kuva 1. Rekognosointikartoituksessa valmistui karttojen lisäksi runsaasti kirjallista aineistoa, jotka tallennettiin käsin kirjoittaen nahkaselkäisiin niteisiin. Tässä Maantieteellinen kuvaus Uudenmaan, Vaasan ja Oulun lääneistä.

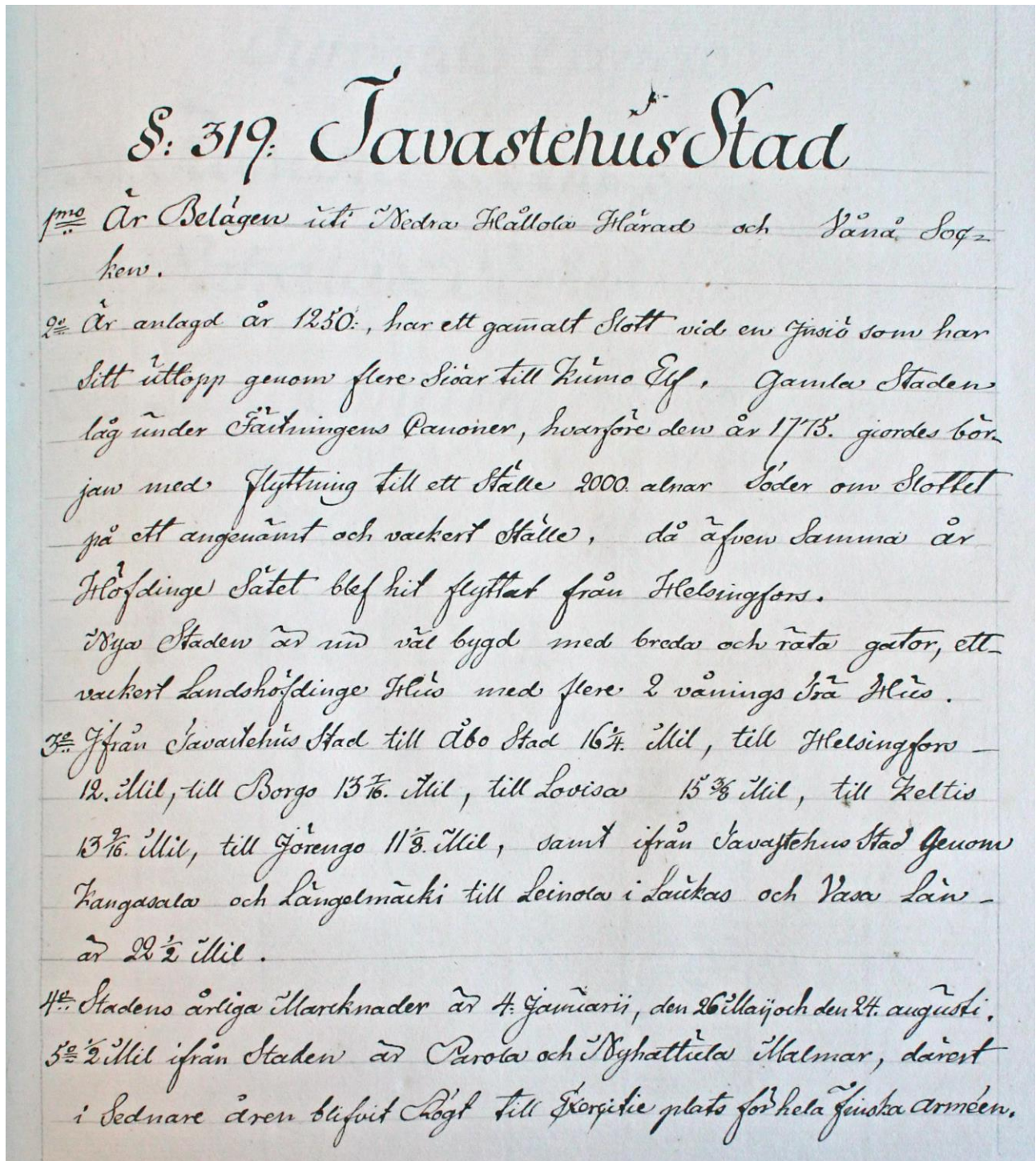

Kuva 2. Rekognosointikartoituksen kartoitusalueet. Punainen viiva esittää yhtenäisessä lehtiassa tehdyn kartoituksen, se myös samalla rajaa 1:160 000 mittakaavaisen kartaston alueen. Musta viiva näyttää 1:40 000 mittakaavaisen Etelä- ja Lounais-Suomen käsittävän kartoituksen. Harmaa viiva on Turun rauhassa 1742 määritetty raja Venäjää vastaan. Sininen viiva on likimääräinen eteläisen ja pohjoisen kartoitusalueen välinen raja. Pohjanmaalla kartoitettiin jokilaaksoja 1:20 000 mittakaavassa ja Suomenlahden pohjoisrannalta laadittiin 1:20 000 ja 1:40 000 mittakaavaiset rannikkokartastot. Rannikkokartoituksen oli tarkoitus ulottua aina Saaristomerelle asti, mutta aika ja rahat loppuivat kesken.

Sotilasmaantieteelliset kuvaukset

Sotilasmaantieteelliset kuvaukset olivat maastokarttoja täydentävä kirjallinen aineisto. Niissä määriteltiin aluksi kartoitusalueen raja - joskus maantieteellisinä koordinaatteina, mutta tavallisimmin pitäjänrajojen ja paikkakuntien avulla. Seuraavaksi käsiteltiin maaperä, kasvillisuus ja maanpinnan muodot. Erityistä painoa annettiin vedenjakajalinjojen kuvaamiselle yhdessä mereen tai suurempiin vesistöihin laskevien jokien kanssa. Tämä tieto oli erinomaisen tärkeä silloin, kun liikuttiin tuntemattomassa maastossa. Omat lukunsa olivat väestön kuvaamisella sekä sotajoukkojen muonitukseen ja majoitukseen liittyvillä tiedoilla. Tämän vuoksi oli tärkeätä merkitä myllyjen ja kylien paikat kartoille ja selostuksissa arvioida kuinka suuri sotamiesmäärä oli tarvittaessa mahdollista majoittaa ja muonittaa.

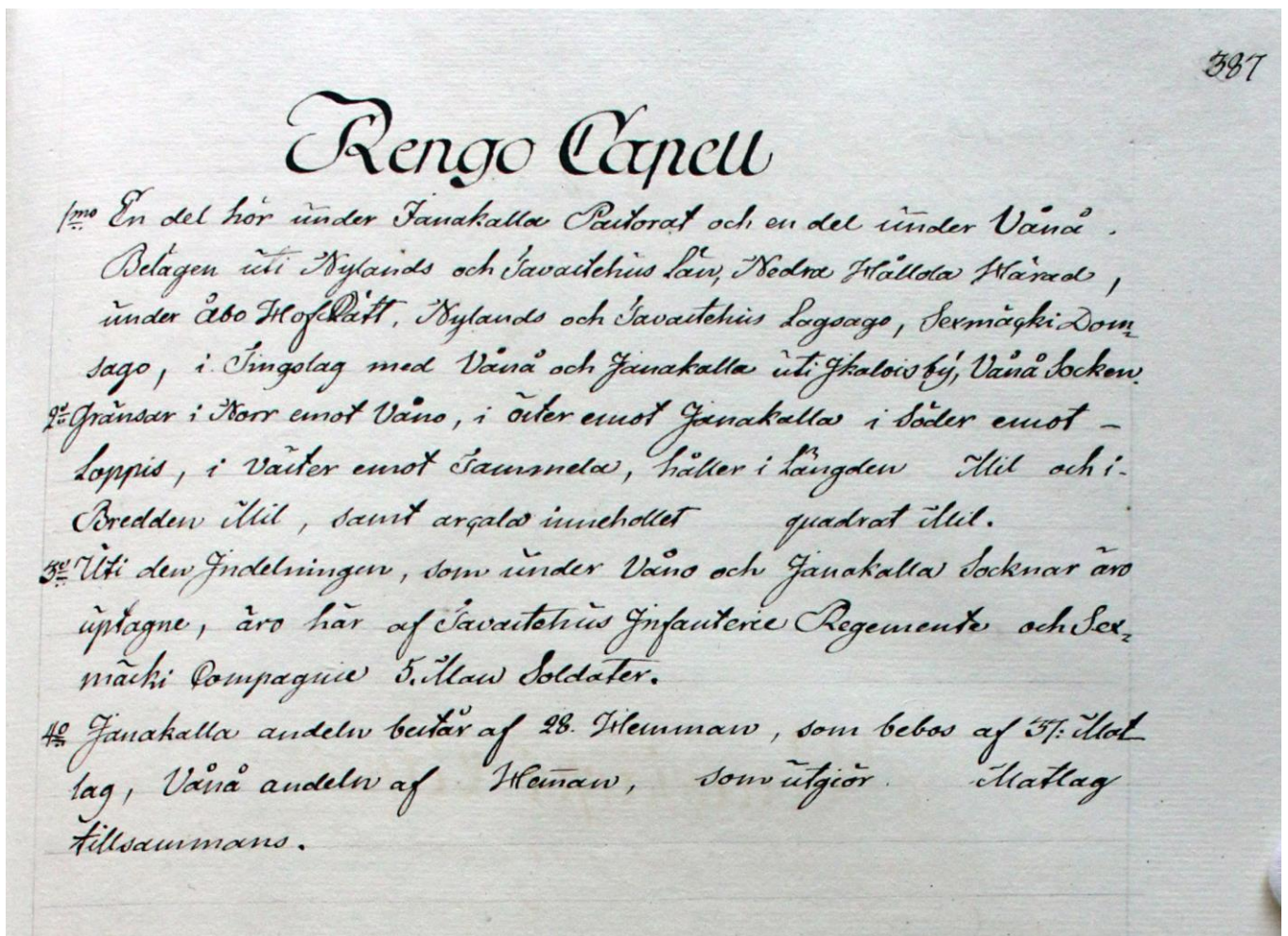
Pitäjäkohtaisissa kuvauksissa annettiin muun muassa hallinnolliset tiedot, maantieteellinen sijainti, tieyhteydet, markkina-ajat ja muut merkittävät sotilaalliset erityistiedot. Viimeksi mainittu käsitti muun muassa tiedot ko. pitäjästä käytettävissä olevista ruotusotamiehistä.

Kuva 3. Sotilasmaantieteellinen kuvaus Hämeenlinnan kaupungista. Tekstin käännös seuraavalla sivulla.

Hämeenlinnan kaupunki

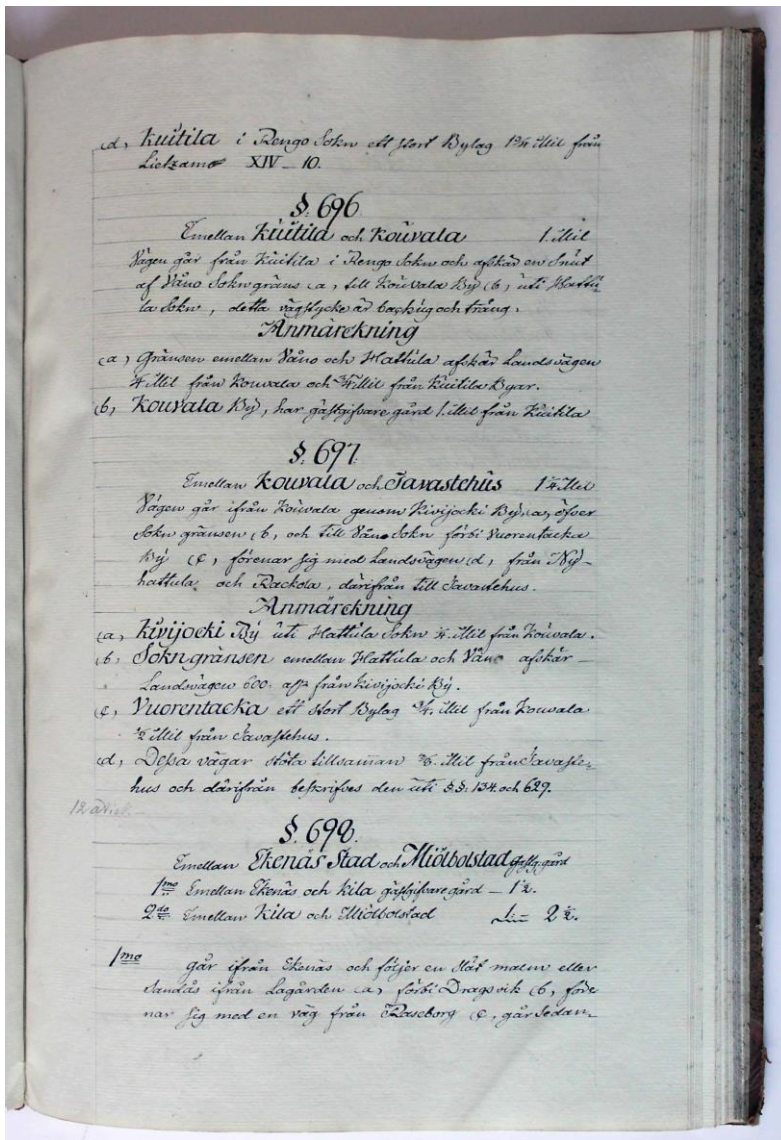
1. On perustettu vuonna 1250, siinä on vanha linna järven rannalla ja järvi laskee useiden järvien Sijaitsee Hollolan alisessa kihlakunnassa ja Vanajan pitäjässä.
2. kautta Kokemäenjokeen. Vanhakaupunki oli linnoituksen tykkien kantamalla, minkä vuoksi sitä alettiin 1775 siirtää linnasta 2 000 kyynärää (1 200 m) etelään olevalle paikalla, kun samana vuonna myös maaherran istuin siirrettiin tänne Helsingistä.
Uusi kaupunki on nyt hyvin rakennettu, kadut ovat leveitä ja suoria, on kaunis maaherrantalo sekä useita kaksikerroksisia puutaloja.
3. Hämeenlinnan kaupungista on Turun kaupunkiin 16 1/4 peninkulmaa, Helsinkiin 12 peninkulmaa, Porvooseen 16 1/16 peninkulmaa, Loviisaan 15 3/8 peninkulmaa, Kelttiin 13 9/16 peninkulmaa, Jyrängköön 11 1/8 peninkulmaa sekä Hämeenlinnan kaupungista Kangasalan ja Längelmäen kautta Vaasan läänin Laukaan Leinolaan 22 1/2 peninkulmaa.
4. Kaupungin vuotuiset markkinat ovat 4. tammikuuta, 26. toukokuuta ja 24. elokuuta.
5. 1/2 peninkulmaa kaupungista ovat Parolan ja Nihattulan nummet, joita viime vuosina on käytetty koko Suomen armeijan harjoituspaikkana.

Kuva 4. Sotilasmaantieteellinen kuvaus Rengon kappeliseurakunnasta. Tekstin käännös seuraavalla sivulla.

Rengon kappeli[seurakunta]

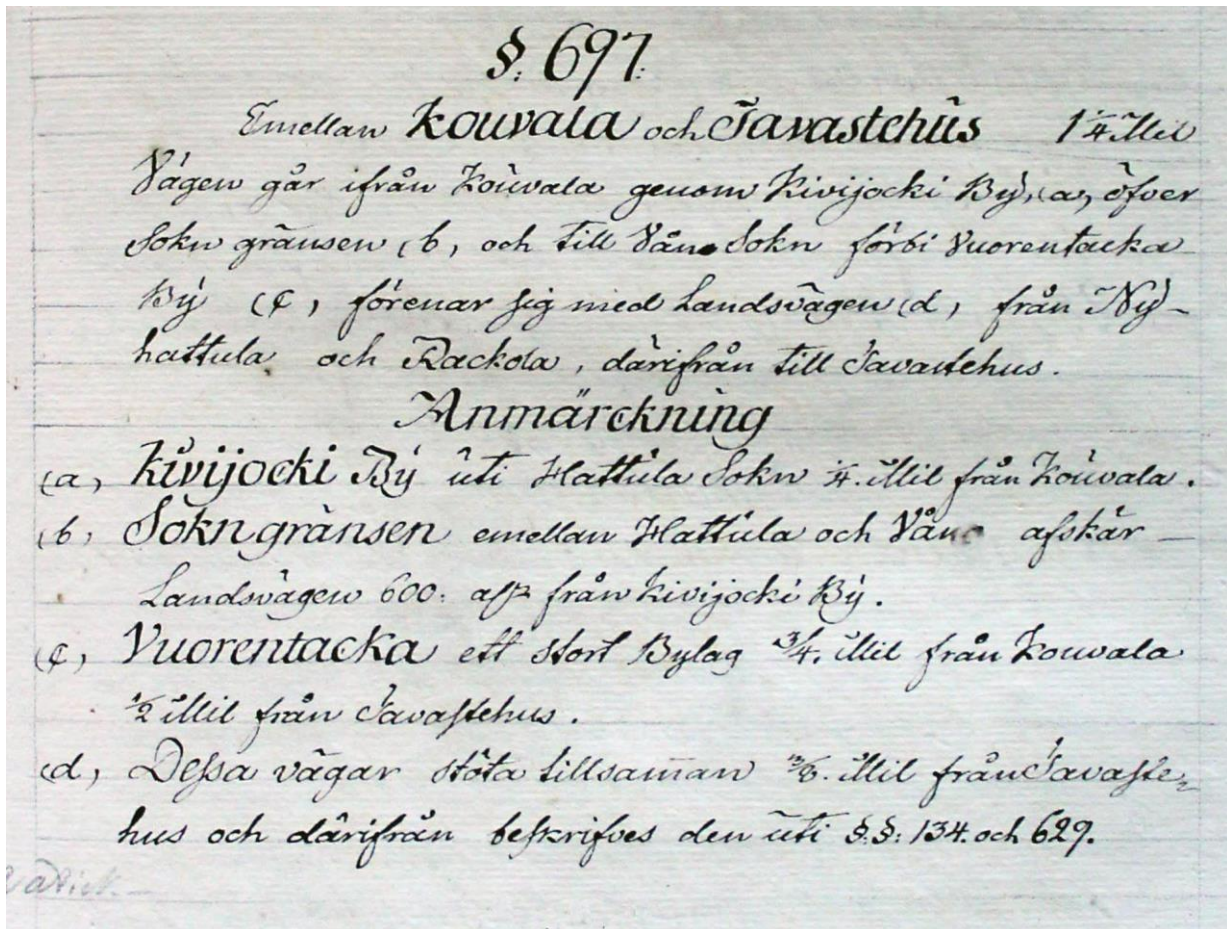
1. Osa [kappelista] kuuluu Janakkalan pastoraattiin, osa Vanajan [pastoraattiin]. Sijaitsee Uudenmaan ja Hämeen läänissä, Hollolan alisessa kihlakunnassa, on Turun hovioikeuden, Uudenmaan ja Hämeen laamannikunnan sekä Sääksmäen tuomiokunnan alainen. Käräjäpaikka on yhteinen Vanajan ja Janakkalan kanssa Kaloisten kylässä, Vanajan pitäjässä.
2. Rajoittuu pohjoisessa Vanajan pitäjään, idässä Janakkalan pitäjään, etelässä Lopen pitäjään, lännessä Tammelan pitäjään. Alueen pituus on [luku puuttuu] peninkulmaa ja leveys [luku puuttuu] peninkulmaa, sekä pinta-ala [luku puuttuu] neliöpeninkulmaa.
3. Vanajan ja Janakkalan pitäjistä on osoitettu Hämeen jalkaväkirykmenttiin ja Sääksmäen komppaniaan 5 sotamiestä.
4. Janakkalan osa käsittää 28 taloa, joissa asuu 37 ruokakuntaa, Vanajan osa käsittää [luku puuttuu] taloa ja [luku puuttuu] ruokakuntaa, joka tekee yhteensä [luku puuttuu] ruokakuntaa.

Etelä-Suomen tieverkosta laadittiin erittäin yksityiskohtainen kuvaus. Kylien ja kaupunkien väliset tieosat numeroitiin ja nimettiin päätepisteidensä mukaan. Tieosat numeroineen merkittiin 1:320 000 mittakaavaiseen karttaan ja erilliseen luetteloon kirjattiin jokaiselle tieosalle tärkeät tiedot.

Rekognosointikartoituksen työselostuksissa mainitaan, että kartoituksessa laadittiin myös vastaava karttalehtikohtainen luettelo asutusnimistä, jossa viitattiin lehti- jaossa olevaan karttalehteen. Tätä luetteloa ei ole arkistosta löytynyt.

Kuva 5. Sivut Uudenmaan ja Hämeen läänin tiestön selostuksesta, tievälit § 696 Kutila – Kouvala ja § 697 Kouvala – Hämeenlinna.

Kuva 6. § 697 Kouvala – Hämeenlinna välin teksti suurennettuna ja tekstin käännös.

§ 697 Kouvala - Hämeenlinna

Kouvalan ja Hämeenlinnan väli. 1 ¼ peninkulmaa Kouvalasta tie kulkee Kivijoen kylän läpi (a), ylittää pitäjän rajan (b) Vanajan pitäjään, ohi Vuorentaan kylän (c), yhtyy maantiehen (d), joka tulee Nihattulasta ja Rahkoilasta, siitä edelleen Hämeenlinnaan.

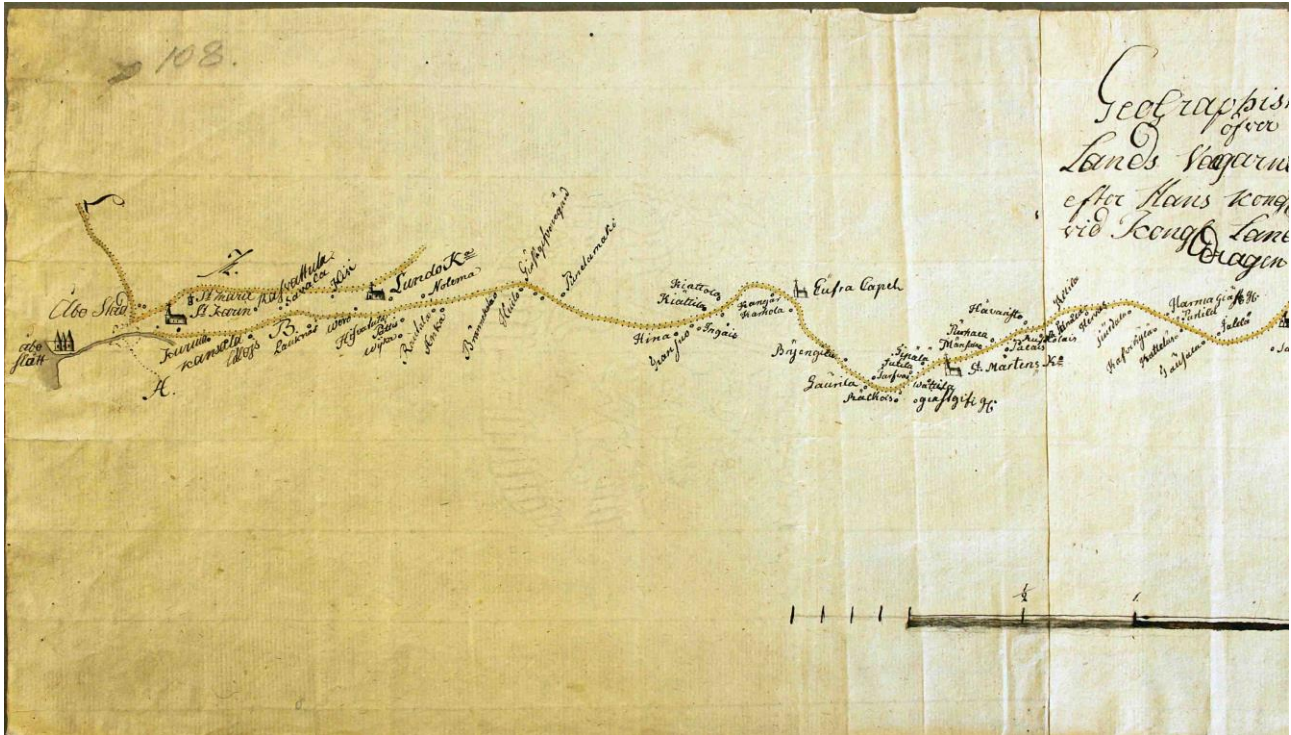
Huomautukset

- (a) Kivijoen kylä Hattulan pitäjässä ¼ peninkulmaa Kouvalasta.
- (b) Pitäjän raja Hattulan ja Vanajan välillä leikkaa tien 600 kynnärää (360 m) Kivijoen kylästä.
- (c) Vuorentaka, suuri kylä ¾ peninkulmaa Kouvalasta, ½ peninkulmaa Hämeenlinnasta.
- (d) Nämä tiet liittyvät toisiinsa ¾ peninkulmaa Hämeenlinnasta ja tästä eteenpäin ne kuvataan §§:ssä 134 ja 629.

Rekognosointiin käytetyistä kartta-aineistoista

Rekognosoijat hyödynsivät siviilimaanmittareiden valmistamia karttoja. Näitä olivat muun muassa isojakoa ja verotusta varten valmistetut kartat, pitäjänkartat sekä tielinjoja ja vesistöjä kuvaavat kartat. Hyvin erikoinen piirre tässä laajassa kartoitustyössä oli se, ettei kartastolle laadittu yhtenäistä geodeettista runkoa. Kartat yksinkertaisesti liitettiin toisiinsa ja sidottiin laaja-alaisemmiksi kokonaisuuksiksi mittaamalla kartoitusalueille kiintopisteitä kolmiomittauksella ja niiden pohjaksi erillisiä, usein todella pitkiäkin mittalinjoja.

Siviilimaanmittareiden kartoista laadittiin konsepti rekognosointikartaston lehtiäossa mittakaavaan 1:20 000 (tuhat kyynärää yhtä desimaalituumaa kohden). Kenttäkonseptin koko oli vakio, korkeus 17 desimaalituumaa ja leveys 24 desimaalituumaa (50,5 x 71,3 cm). Konsepti täydennettiin pääosin silmämääräisellä maastokartoituksella sotilaallisesti merkittävillä tiedoilla.

Kuva 7a.

Kuva 7b,

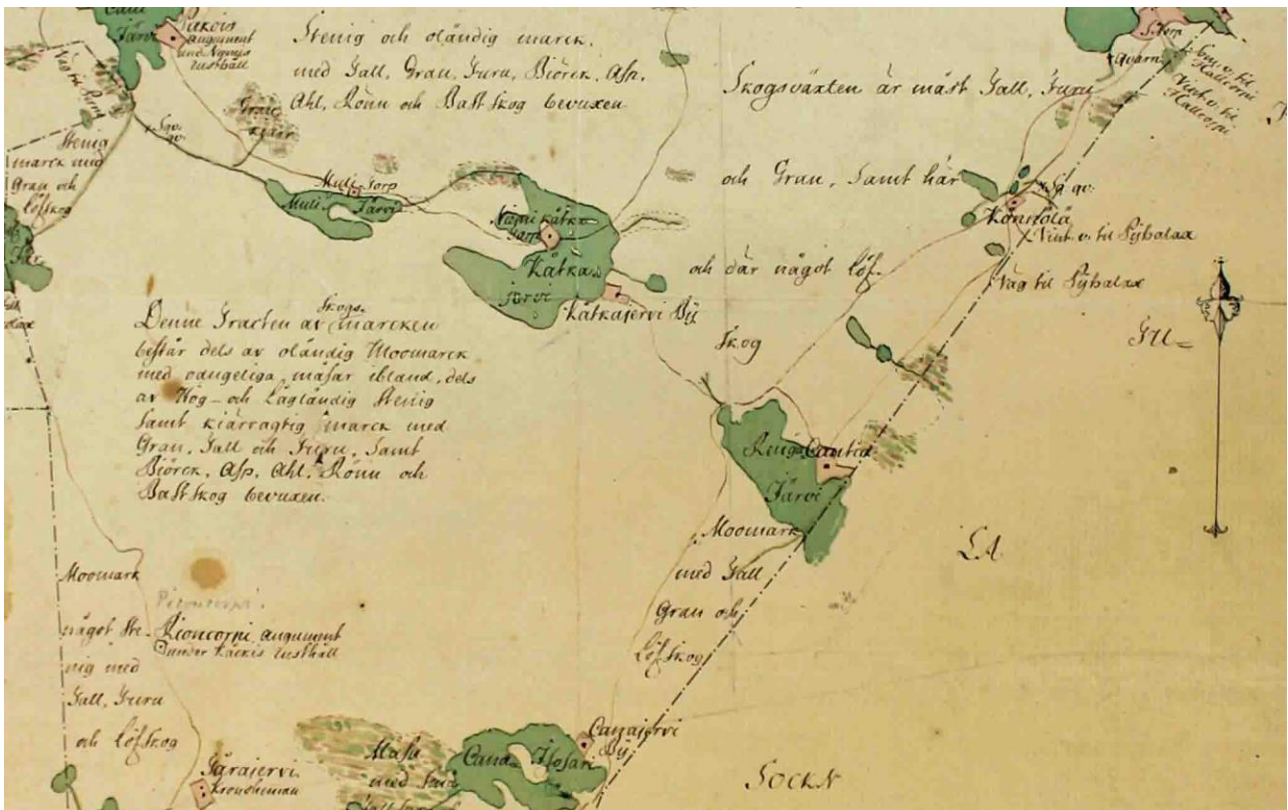
Vuohiniemen kohta: Tämä maa on hyvin kivistä ja jokseenkin mäkistä ja kasvaa se mänty- ja haapametsää ja on se paikoittain tulen runtelema.

Rimmin kohta, pohj.: Kivistä ja hiekkaista maata, jossa kasvaa koivua, haapaa ja jonkin verran mäntyä.

Rimmin kohta, etel.: Veden vaivaamaa ja kivistä maata, jossa kasvaa kuusta, mäntyä ja koivua

Renkajärven eteläpuoli, pitkä teksti: Tämä seutu on suureksi osaksi tulen runtelema, minkä lisäksi niillä veden vaivaamilla paikoilla on aika runsaasti tuulen kaatamia kuusia, matalaa lehtimetsää ja muilla kohdin on maa hiekkapohjaista ja kasvaa mäntyä.

Pitäjänskartat olivat oivallinen tietolähde rekognosointikarttojen ajantasaistukselle. Kartoissa kuvattiin vesistöt, asutus ja tiestö. Haittatekijänä oli kuitenkin karttojen suuri yleistysaste, sillä niiden mittakaava oli 1:80 000.

Kuva 9. Ote Kalvolan pitäjänkartasta. Kotkajärven alapuolella olevan tekstin käännös kuuluu:

Tämän alueen metsämaa on osin karua nummimaata ja kelvottomia soita, osin ylänköä ja alavaa kivistä ja soista maata, jossa kasvaa kuusta mäntyä ja honkaa sekä koivua, haapaa, leppää, pihlajaa ja niinipuuta (lehmusta).

Maaston kartoittaminen silmämääräisesti ei ollut helppoa. Koska työn tuli tapahtua nopeasti, jäljennettiin tärkeimmät yksityiskohdat vesistöstä ja tiestöstä suoraan lähtöaineistosta. tällä tavoin menetellen valitettavasti myös kartoissa olleet virheet siirtyivät seuraavalle karttasukupolvelle. Työtä tekivät linnoitusupseerit, jotka olivat taitonsa saaneet vanhempien upseereiden kouluttamina. Useimmissa tapauksissa vuosia kestänyt oppilasaika oli vielä palkatonta.

Hämeenlinnan ja Rengon välisten sotilaskarttojen tarkastelua

Laaja-alaisin Suomesta laadittu sotilaskartta on 1:160 000 mittakaavainen yleistiekartasto. Se ulottui Pohjanlahdelta Laatokalle ja Suomenlahdelta linjalle Pori – Tampere – Jyväskylä – Kuopio. Kartastossa on luokiteltu tieverkko ja hyvin yksityiskohtainen kuvaus asutuksesta.

Kuva 10. Ore mittakaavaan 1:160 000 laaditusta Etelä-Suomen yleistiekartasta. Kartassa esitetään taajamat luokiteltuina, tieverkko maanteihin, kärryteihin ja ratsuteihin jaoteltuna sekä vesistöt. Kartasta on helppo todeta, että asutus oli 1700-luvun lopulla keskittynyt kulkuyhteyksien varrelle. Kartan tiestön kuvaus on hämmästyttävän hyvä. Lähes kaikki kartalle merkityistä teistä ovat edelleen maastossa tunnistettavissa. Kartasto valmistui noin 1790.

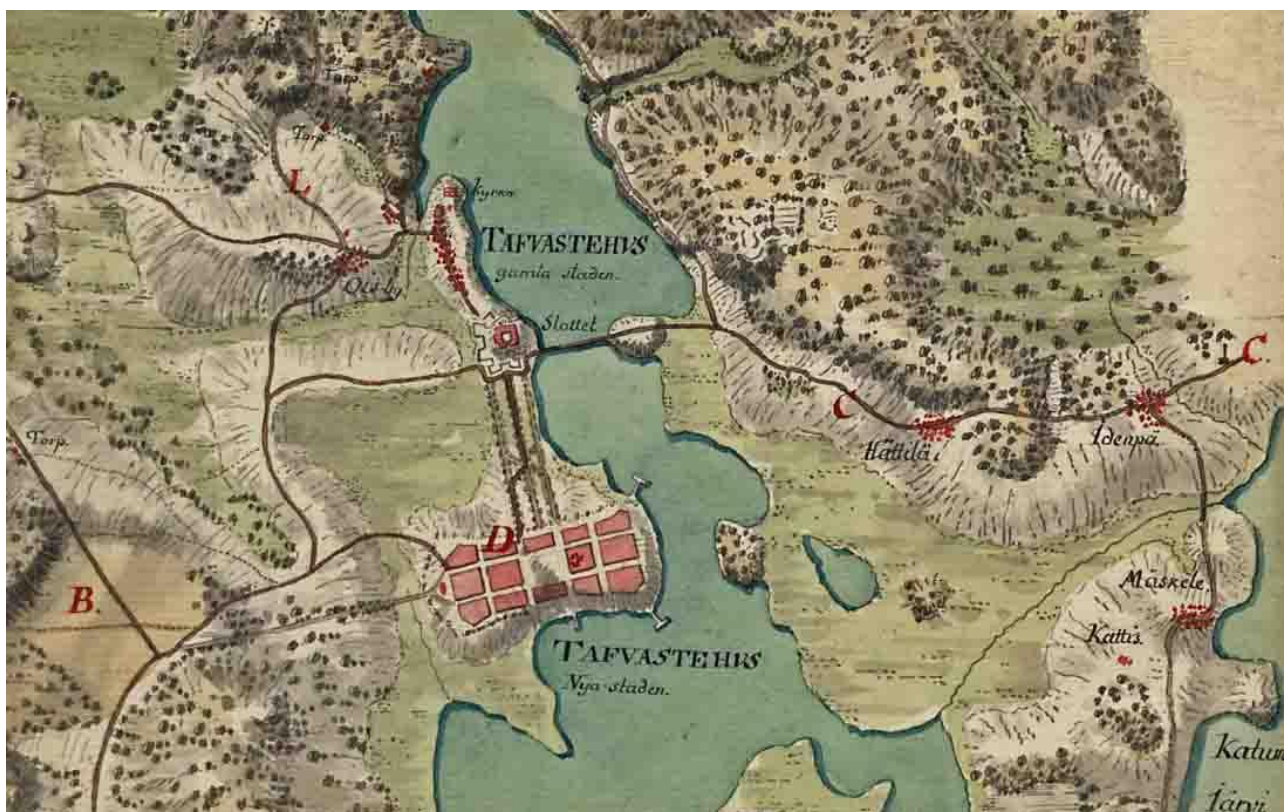
Hämeenlinna oli merkittävä sotilaskaupunki. Kaupungissa oli linna ja sen pohjoispuolella Parolan nummilla Suomen armeijan harjoituskentät. Vuonna 1780 majuri C. N. Klerck laati 1:20 000 mittakaavaisen kartan kaupungista ja sen ympäristöstä, **kuva 11**. Aluetta dominoivat Vanajavesi ja sen länsipuolella kulkevat harjujaksot, Hattelmalan harju ja sen jatkeena Ahveniston harju. Itse kaupungista olen ottanut suurennoksen, joka on **kuvassa 12**. Kuten Hämeenlinnan kaupunkikuvauksessa mainittiin, alkoi kaupungin siirtäminen etelään nykyiselle paikalleen 1775. Tieyhteys kyseisenä ajankohtana Vanajaveden poikki oli linnan kohdalta. Linnan luoteispuoleisella niemellä oli vanha kaupunki ja sen pohjoiskärjessä kirkko. Vanha kaupunki esitetään myös Erik Dahlbergin kuvateoksessa vuodelta 1766. Erikoista **kuvassa 13** on se, että linna ja kaupunki ovat saarella. Eli Vanajaveden pinta on aikaisemmin ollut nykyistä korkeammalla.

Kuva 11. Hämeenlinnan ja ympäristön kartta vuodelta 1780. Kartan alkuperäismittakaava on 1:20 000.

Karttaan liittyvät erityistiedot on kuvattu punaisilla kirjainmerkeillä ja niille on karttalehden vasemmassa alareunassa oma merkkienselite.

A. Parolan nummi	B. Poltinahon nummi
C. Maantie Lammin ja Hauhon pitäjiin	D. Kaupungin uusi sijainti
E. Maantie Mierolan kautta Pälkäneelle	F. Maantie Kalvolan pitäjään
G. Maantie Rengon kautta Turkuun	H. Uusi maantie
K. Maantie Helsinkiin	L. Hyvä vaunuilla ajettava tie, joka yhdistyy Mierolan sillan luona olevaan tiehen
M. Kolme kappaletta pulppuavia lähteitä	N. Nummi, jossa on pieniä leppäpensaita ja joka vähällä työllä voidaan raivata harjoituspaikaksi
O. Mäkinen nummi, jossa kasvaa pientä metsää kelvollinen leiripaikaksi	P. Tasainen maa, mutta vaatii raivaukseen enemmän työtä kuin N
Q. Vedenottopaikka	R. Hiekkaharjuja syvine notkelmineen, joita suomeksi kutsutaan supoiksi
S. Pienempiä vaunuilla ajettavia teitä	

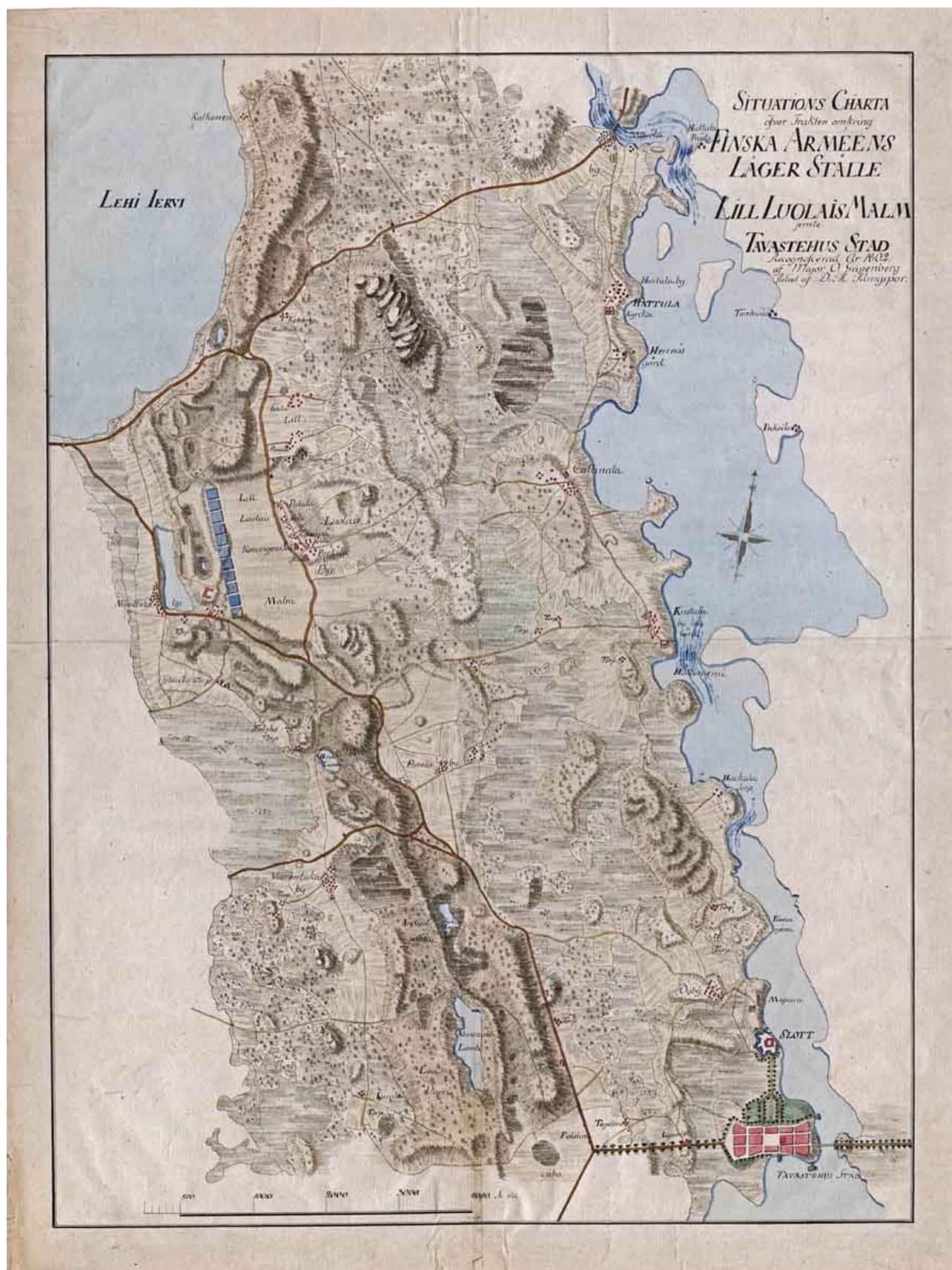

Kuva 12. Suurennettu ote kaupungin kohdalta. Kartassa on tekstein ilmoitettu vanhan ja uuden kaupungin paikat. Tieyhteys itään kulki linnan kohdalta.

Kuva 13. Hämeenlinnan vanha kaupunki luoteesta katsottuna Erik Dahlbergin kuvateoksessa vuodelta 1766.

Kaupungin pohjoispuolella olevasta Parolan leirialueesta on laadittu kymmeniä erilaisia sotilaskarttoja. Tässä on näytteenä 1:20 000 mittakaavainen karttalehti, jonka majuri Gripenberg on rekognosoinut v. 1802, **kuva 14**. Maaston muotojen kuvaus on erittäin havainnollinen ja alueen tieverkko tulee kartasta erinomaisesti esille. Parolannummen harjoituskenttä ja kasarmit on karttaan merkitty. Hämeenlinnan kohdalla Vanajaveden ylittävä silta on siirtynyt nykyiselle paikalleen, ja kaupungista johtaa puukuja länteen Poltinahon nummelle. Siitä haarautuvat tiet etelään ja pohjoiseen sekä Vuorentaan kohdalla Härkätie länteen.

Kuva 14. Sijaintikartta Suomen armeijan leirialueen ympäristöstä vuodelta 1802. Pikku Luolajan nummi sekä Hämeenlinnan kaupunki. Kartta on laadittu mittakaavaan 1:20 000.

Hämeenlinnasta itään valmistettiin 1:40 000 mittakaavainen karttalehti XV/9, **kuva 15**. Kartaston lehtiäossa latinalaiset numerot ilmoittivat karttalehden sijainnin itä – länsi suunnassa. Numerointi alkoi Turun länsipuolelta ja jatkui itään aina Laatokalle asti. Roomalaiset numerot puolestaan ilmoittivat karttalehden aseman pohjois-etelä suunnassa. Numeroiden lisäksi käytettiin myös suuraakkosia. Kartaston lehtijako ulottui aina Tornioon asti – tosin lehtiäossa oleva topografinen kartoitus ulottui vain Tampereen pohjoispuolelle ja Päijänteellä Äänekosken korkeudelle.

Karttalehdessä XV/9 näkyy erinomaisesti maaston kulkukelpoisuuden luokittelu kuiviin kangasmaihin, helppokulkuisiin alaviin maihin ja vaikeakulkuisiin soihin. Tiestö luokiteltiin näissä kartoissa maanteihin (niitä pitkin voitiin kuljettaa tykkejä ja raskaita kuormastoja), kärryteihin, ratsuteihin ja polkuihin. Talvella tapahtuvaa kulkemista ajatellen järvet ja suot ylittävät talvitiet merkittiin, kuten myös vesistöt laskujokineen.

Kuva 15. Lehtiäossa valmistetun rekognosointikartaston 1:40 000 mittakaavainen karttalehti XV / 9.

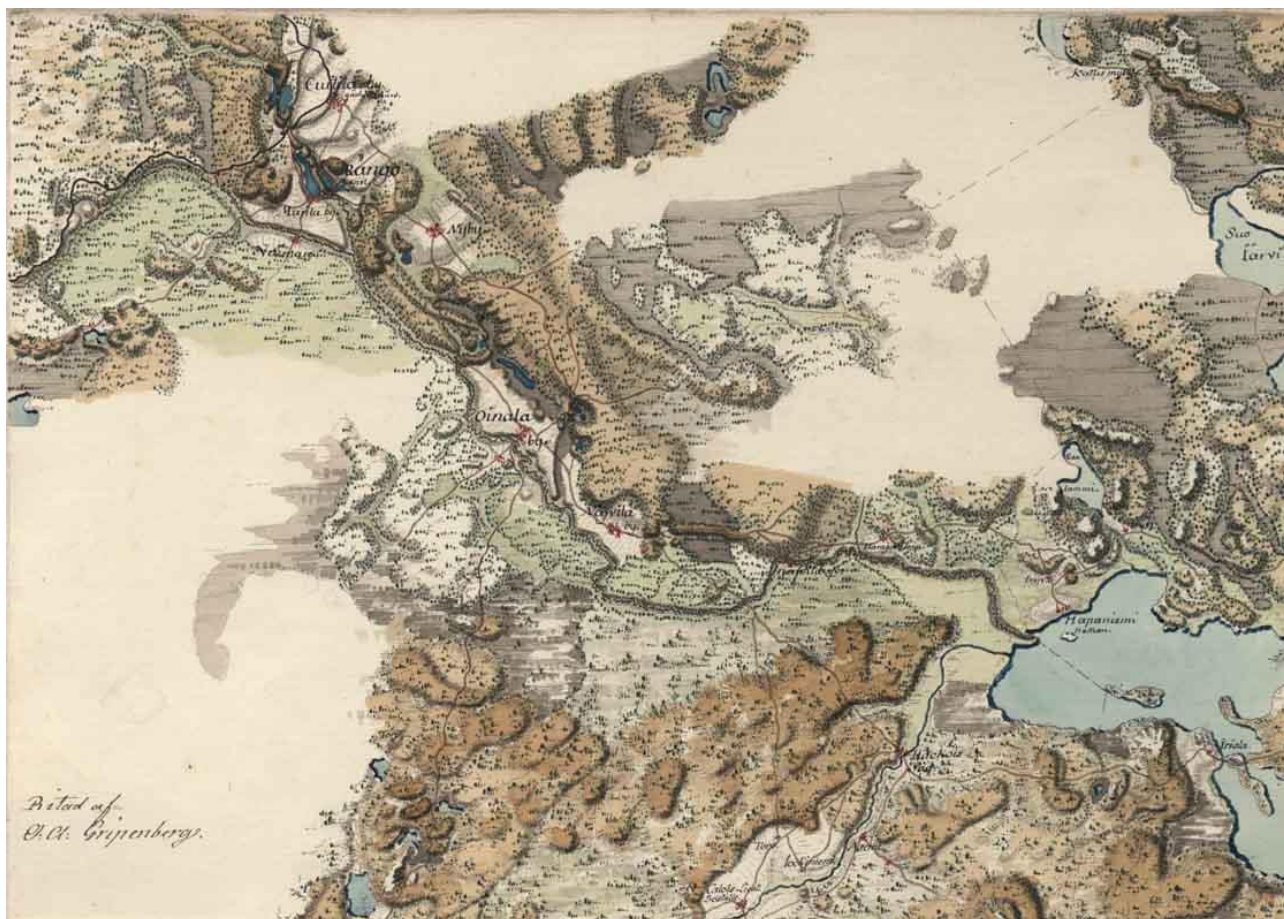
Hämeenlinnasta länteen oleva karttalehti on XIV/9, [kuva 16](#). Siinä linnalta tuleva Härkätie yhtyy pohjoiseen menevään tiehen. Toinen tie tulee Kuivansillan yli Poltinaholle. Tien varrella on sairaala ja tiilirukki. Poltinaholta lähtee tie etelään kohti Helsinkiä ja pohjoiseen kohti Parolaa. Tie haarautuu ja lähteen suuntautuva Härkätien haara ylittää Ahveniston harjun Vuorentaan kylän kohdalla ja jatkaa ensin länteen ohittaen Tömäjärven, mutta suuntaa sitten kiertäen kohti kaakkoa ja Renkoa. Tie ohittaa Kivijoen ja Kouvalan kylät, saapuu Miekolammille ja Paskolammille, jonka eteläpuolella Renkajoessa on Hiitan mylly.

Osa Alajärven eteläpuoleista aluetta on jäänyt kartoittamatta, järven rantaviiva on kuitenkin karttaan merkitty.

[Kuva 16](#). 1:40 000 mittakaavaisen rekognosointikartaston karttalehti XIV / 9.

Seuraava tarkasteltava karttalehti on XIV/10, [kuva 17](#). Härkätie tulee Rengon Kutilaan, kääntyy siinä lounaaseen ja ylittää Renkajoen. Rengon kirkko jää tien eteläpuolelle. Kutilasta lähtee tie ohi kirkon Oinaalaan ja siitä edelleen ohi Haapajärven etelään Kalosiin suuntautuen. Tässä karttalehdessä näkyy selvästi Hämeen alueelle tyypillinen piirre kartoitustyössä. Kartoitus keskittyi teiden, vesistöjen ja pitäjänrajojen lähialueille.. Metsät ja suot jäivät kartoittamatta. [Kuvassa 18](#) on suurennettu ote Rengon kirkonkylän ympäristöstä. Kutilassa on karttaan merkitty yksi Härkätien kestikievereista.

Kuva 17. 1:40 000 mittakaavaisen rekognosointikartaston karttalehti XIV / 10.

Kuva 18. Suurennettu ote kartasta XIV / 10 Rengon kirkon ympäristöstä.

Kirkon alueelta valmistettiin myös 1:2 500 mittakaavainen erilliskartta v. 1781, [kuvat 19 ja 19a](#). Kartasta näkyy, että kirkko oli saarella, jonka molemmilla puolilla oli kosket. M. Hisingerin rekognosoimassa kartassa on mielenkiintoinen selite:

Kirkko, eli se, mitä on punaisella piirretty, on vanha ja raunioina. Ilman kattoa ja seiniä, osin alas kaatuneina, ei rakennusta voi käyttää. Seurakunta on sen vuoksi tähän asti pitänyt Jumalanpalvelukset rakennuksessa (a), joka on vanha, pimeä ja [osin] sortunut. Tosin on suurta kirkkoa korjattu. Seurakunta on perustanut tiiliruukin, jonka tulot käytetään kirkon korjaamiseen.

Kuva 19. M. Hisingerin v. 1781 rekognosoima erilliskartta Rengon kirkon ympäristöstä.

Kirkon katto oli sortunut jo 1600-luvulla. F. O. Rapola mainitsee Hämeen historiateoksessaan, että kirkko korjattiin 1738. Tässä on ristiriita Rapolan tekstiin, koska 1781 tehdyssä kartassa vielä ilmoitetaan, että kirkon katto on sortunut.

Rengon kirkonkylän kohdalla erikoinen piirre on se, että Härkätie ohittaa kirkonkylän. Tavallisesti tärkeät tieyhteydet ovat kulkeneet kirkonkylän keskuksen kautta.

Kuva 19a. Suurennos Rengon kirkon ympäristöstä. Kirkon eteläpuolella on kirjaimella (a) merkitty rakennus, jossa jumalanpalvelukset pidettiin. Kartasta näkyy hyvin kirkonkylän rakennusten sijoittuminen teiden varsille.

Lopuksi tarkastelemme vielä Renkajärven käsittävää karttalehteä XIII/9, [kuva 20](#). Siinä maaston kartoitus on keskittynyt Hattulan ja Kalvolan välisen pitäjänrajan ympäristöön. Asutusta ja vähäistä viljelystä on Kaution talossa ja Rimmin torpassa, Takajärven Pyhälahdessa sekä Kanajärven kylässä. Talvitie kulkee Sotkajärviltä Hepolammen yli Renkajärvelle ja jatkaa sieltä kohti koillista Takajärvelle. Erikoinen tieto löytyy Sotkajärveltä talvitien varrelta: *Vanha Tähtisalmen krouvin paikka*.

Teitä ei tällä kartalla ole. Renkajärveltä Vuohiniemestä johtaa polku Renkaharjua seuraillen nykyiseen Myllykylään ja siitä edelleen Valkealammien pohjoispuolitse Härkätielle.

Kuva 20. 1:40 000 mittakaavaisen rekognosointikartaston karttalehti XIII/9.

Vanhat kartat ovat erinomainen avain oman kotiseutumme menneisyyden tutkimiseen. Elämme nyt täysin erilaisissa olosuhteissa ja infrastruktuurissa kuin 1700-luvun ihmiset. Ajankohdan kartat selitteineen ja muine oheistietoineen auttavat meitä käsittämään ja ymmärtämään tilannetta runsaat 200 vuotta sitten. Tutkimusta helpottaa se, että kartoista löytyy vielä runsaasti yhtymäkohtia nykyisyyteen, jolloin asiakokonaisuuksien oikea kohdentaminen ja johtopäätösten teko tulee mahdolliseksi.

Kaikki tässä esitetyt kartat ja otteet käsin kirjoitetuista muistiinpanoista ovat Ruotsin sota-arkiston kokoelmasta Finska rekognosceringsverket 411A. Esityksessä mainitut, lehtiassa olevat rekognosointikartat on valmistettu vuosien 1780 – 1790 välisenä aikana.